
Salmedin Mesihović

PRAPOVIJESNE I PROTOHISTORIJSKE GRADINE SARAJEVA

Značenje, istraženost i potencijali budućih istraživanja

Rezime

Rad "Prapovijesne i protohistorijske gradine Sarajeva – Značenje, istraženost i potencijali budućih istraživanja" se zasniva na sagledavanju gradinske kulture na užem sarajevskom području, kao i njenom prerastanju u urbanitet mediteranskog tipa nakon uspostave rimske vlasti. Do danas je registrirano par desetina gradinskih naselja koja su na užem sarajevskom području egzistirala od vremena neolitika pa sve do rimskog doba. Pojedina naselja su imala i posebno značenje za lokalne populacije a imala su i dugi kontinuitet trajanja. U prvom redu ovo se odnosi na naseobinski kompleks Zlatište – Debelo Brdo – Soukbunar čije je postojanje imalo veliko značenje za prostor Gornje Bosne. Vjerojatno je ovaj dokazano dvomilenijski kontinuitet naseljenosti bio gospodarsko, kulturno, komunikaciono, društveno, pa, vjerojatno, i političko središte u pojasu Gornje Bosne. U tom slučaju možda bi se mogao povezati i sa epigrafskim izvorima potvrđenim središtem ilirskog naroda Dezitijata. Na osnovi svega izloženog u radu, može se tvrditi da uže sarajevsko područje ima

višemilenijsku razvijenu kulturu naseljenosti, koja se u različitim razdobljima manifestirala pod različitim imenima.

Značenje

NA PROSTORU ADMINISTRATIVNE nadležnosti današnje četiri gradske općine uz Ilidžu i Vogošću, po Arheološkom leksikonu BiH (na osnovi granica iz 1990. god.), registrirano je postojanje 22 gradine.¹ Pored sigurno rekognosciranih gradina može se pretpostaviti i njihovo postojanje na još nekim lokalitetima na području općine Stari Grad koje zbog zemljopisnih uvjeta pruža dobre mogućnosti za podizanje gradinskih naseobina. Tako se može pretpostaviti da su gradine postojale i na lokalitetima: Močila, uz željeznodobnu nekropolu, zatim Bastion na Da Rivi, Gradište Han Bulog, Grdonj, Gradina Goropeč, Meterizi-Hreša, Bijela Tabija. Veliki broj registriranih, djelimično istraženih i pretpostavljenih gradina ukazuje na iznimnu i kontinuiranu prisutnost sjedilačkog i naseobinskog načina života na sarajevskom području u jednom dugom razdoblju od eneolitika do uspostave rimske vlasti. Pored kvantitativnih pokazatelja, dosadašnji rezultati istraživanja pokazuju i visoku kvalitetu naseobinske tradicije na sarajevskom području. Pojedina od ovih gradinskih naselja su iznimnih veličina, a nalazi u njima pokazuju kontinuirani i svestrani razvitak.

Sarajevsko područje je od najranijih vremena bilo komunikaciono čvorište na kome su se križale komunikacije jug (jadranska obala) – sjever (panonski bazen) i istok (Gornje Podrinje) – zapad (središnja Bosna). Samim time je i razumljivo da je ono bilo privlačno za uspostavljanje stalnih nastambi i stvaranje naselja još od najranijih razdoblja sjedilačkog načina života. Za razliku od neolitskog doba, ta naseobinska kultura se, počecima eneolitika iz sigurnosnih razloga i zbog prelaska na stočarstvo, kao dominirajući segment gospodarstva, pomjera na visinske predjele istočnih dijelova Sarajeva. Apsolutni oblik naselja u eneolitiku, brončanom i željeznom dobu na sarajevskom području je gradina, odnosno u pojedinim slučajevima naseobinski kompleks sa utvrđenom

¹ Arheološki leksikon BiH, 1988, Tom III, regija 15. Mapa III – Regija 15, Praistorijsko doba.

gradinom (akropoljem) i podgrađem. Ova gradinska, naseobinska kultura prapovijesnog i protohistorijskog Sarajeva nesumnjivo je bila i osnova na kojoj se razvila i antička naseobinska kultura Sarajeva, koja je dobila (i imala više stoljeća) odlike razvijenog urbaniteta. Dosadašnja istraživanja jasno su utvrdila bar osnovne smjernice na kojima se razvijala ta prapovijesna i protohistorijska naseobinska kultura Sarajeva.

Istraženost

Istraživanja predosmanske tradicije naseobinske kulture (u okviru toga i gradinskog tipa naseljenosti) Sarajeva započela su odmah po uspostavi znanstvenih institucija i traju, nažalost u zadnjih 15-ak godina znatno usporenijim tokom, sve do danas.² U prvo vrijeme arheološka istraživanja gradinske kulture sarajevskog područja su bila u sjeni velikih kampanja izvođenih na Butmiru, Glasincu i rimskoj Ilidži. Tek je slučajnim otkrivanjem velikog prapovijesnog i protohistorijskog naseobinskog kompleksa Zlatište-Debelo Brdo-Soukbunar i njegovim istraživanjem u periodu 1888.-1896. god. (pod vodstvom Franje Fiale) djelomično pažnja fokusirana i na istočne dijelove sarajevskog polja i padine koje se spuštaju u njega.³ Nakon Fialine kampanje na potezu Zlatište – Debelo Brdo – Soukbunar prezentiran je 1908. god. i prvi opsežniji pregled gradinskih naselja Sarajeva Vejsila Ćurčića.⁴

Zavod za zaštitu kulturnog i historijskog naslijeđa BiH i Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH. U organizaciji Zavoda za zaštitu kulturnog i historijskog naslijeđa izvršeno je rekognosciranje većine starogradskih prapovijesnih gradina i probno, sondažno istraživanje na lokalitetu Gradac - Hodidjed pod vodstvom Lidije Fekeže. Pod vodstvom Blagoja Govedarice i Lidije Fekeže izvršeno je i manje reviziono iskopavanje na lokalitetu Debelog Brda, a isti

² Posljednja su izvedena u organizaciji Odsjeka za historiju Filozofskog fakulteta (prof. dr. Enver Imamović, dr. Salmedin Mesihović, mr. Snježana Vasilj) i Muzeja Grada Sarajeva (arheolog Adnan Muhtarević) u novembru 2006. god. na lokalitetu Zidine u Krivoglavcima kod Vogošće, gdje su pored natpisa pronađeni i ostaci keramike, crjepova, sistema za grijanje, zidine najmanje dvije zgrade itd.

³ Fiala, 1889, 92-93; Isto, 1890, 212-220; Isto, 1891, 424-431; Isto, 1894, 107-140; Isto, 1895, 123-137; Isto, 1896, 97-107;

⁴ Ćurčić, 1908.

istraživači su vršili istraživanja u periodu 1984. – 1986. i na lokalitetu Gradac (Ilinjača), Gornji Kotorac.

Istraživanja gradinske naseobinske kulture Sarajeva, kao, uostalom, i sva druga arheološka istraživanja na sarajevskom području, moraju se suočiti s problemom da se ona više-manje moraju obavljati unutar urbane i naseljene zone. A kako se gradsko urbano područje između 1945. i 1990. god. enormno proširilo, prostor za eventualna rekognosciranja i istraživanja se sve više smanjivao. Tako su danas naša opažanja i mogućnosti istraživanja prilično uvjetovani i ograničeni ovim faktorom te više orijentirani na rubna područja koja nije u potpunosti prekrila nagla urbanizacija nakon Drugog svjetskog rata. To stvara opasnost da možda pogrešno procijenimo značenje pojedinih područja Sarajeva u različitim periodima prapovijesti, protohistorije, antike i srednjeg vijeka.

Ni narodna tradicija nije ostala ravnodušna prema mnogobrojnim ostacima prapovijesnog i protohistorijskog života na prostoru oko urbanog jezgra Sarajeva. Uglavnom su gradinska naselja povezivana s pričama o zakopanom blagu (što je imalo prilično negativan efekt po sama nalazišta), prokletoj Jerini, divovima, Grcima itd.

Potencijali

Pojedina gradinska naselja ili složeniji naseobinski kompleksi pokazuju i iznimnu kvalitativnu vrijednost. U prvom redu, riječ je o naseobinskom kompleksu Zlatište – Debelo Brdo – Soukbunar čije je postojanje imalo veliko značenje za prostor Gornje Bosne. Vjerojatno je ovaj dokazano dvomilenijski kontinuitet naseljenosti bio gospodarsko, kulturno, komunikaciono, društveno, pa, vjerojatno, i političko središte u pojasu Gornje Bosne. Ovaj naseobinski kompleks posjeduje čitav niz vrijednosti da se sasvim realno može uzeti u razmatranje i pitanje lokaliziranja HE[.... ?]ASTEL[.... ?] DAESITIATIVM poznatog preko solinskog natpisa *CIL* III 3201=10159+3198, b=10156 b. U slučaju istinitosti lokaliziranja HE..., dezitijatskog kastela na prostoru spomenutog naseobinskog kompleksa, značenje sarajevskog područja u protohistorijskom i ranom antičkom dobu javilo bi se u novom svjetlu.

Zanimljiva je i situiranost i međusobna uvezanost i uvjetovanost niza gradina na današnjem području padina Starog Grada i Centra, koje svojim razmještajem čine polukružni pojas prema našem naseobinskom kompleksu.

Ova mreža suhozidnih gradina štiti prilaze u istočne dijelove sarajevskog polja, osobito preko uvala, rijeka i potoka, te klanaca preko brda i planinskih obronaka.

Dugi kontinuitet i značenje pokazuje i Hodidjed na krajnjem istoku sarajevskog područja, situiran na mjestu koje nadgleda ulaz u zonu Sarajeva. Uz Hodidjed jedna od najvažnijih starogradskih gradina je Fortica na Ravnim Bakijama. Sa nje su bile vidljive sve gradine koje su bile podignute oko Sarajeva, dok se, opet, sama gradina Fortica nije nalazila ni suviše daleko od same Miljacke, a zauzimala je i dovoljno prostora da se u nju može smjestiti brojnija populacija. Četvrta gradina koju je potrebno posebno istaći je Ilinjača također dugog toka trajanja. Značenje Ilinjače se ogleda u činjenici da se lokalitet Gornjeg Kotorca, kojem ona pripada, povezuje s ranosrednjovjekovnom Katerom iz "Spisa o narodima" Konstantina Porfirogeneta. Ilinjača se nalazi i u blizini urbanog središta antičke municipalne jedinice *Aquae S...* (Akvisa), pa je, sasvim, moguće bila i kasnoantički refugij za stanovništvo urbanog središta *R. P. Aquarum S...*

Narodnosna pripadnost stanovnika sarajevskih gradina u protohistorijskom dobu je etnički bila ilirska, a narodnosno, najvjerojatnije, dezitijatska. I u ranoantičkom dobu sarajevsko područje i njegova naselja, koja se nalaze u procesu transformiranja u kulturu stanovanja i življenja po grčko-rimskom obrascu, pripadaju dezitijatskom *civitasu*. I to sve do trenutka kada se uklapaju u rimski municipalni sustav, odnosno postaju sastavni dio Akvisa. Samim tim je i logično pretpostaviti da su sarajevske gradine koje postoje u protohistoriji bile središta i nekih od onih, po Pliniju Starijem, odnosno zvaničnom popisu čije je rezultate ovaj rimski enciklopedist koristio, 103 dezitijatskih dekurija, preživjelih nakon velikog stradanja u Ilirskom ustanku od 6. do 9. god. n. e.⁵

U slučaju mogućnosti nastavka istraživanja fokus bi trebao biti na gradinskim naseljima koja su do sada bila samo rekognoscirana, ali ne i istraživana (poglavito na području općine Stari Grad), a zatim i na obilasku i analizi lokaliteta na kojima se pretpostavlja postojanje gradina. Nažalost, objektivne okolnosti (stupanj urbanizacije ali i postojanje minskih polja) svode na nisku razinu najvažnije moguće istraživanje na kompleksu Zlatište – Debelo Brdo – Soukbnar koje bi direktno bilo uvezano s istovremenim ili vremenski

⁵ O Velikom Ilirskom ustanku od 6. do 9. god. n. e. v. Mesihović, 2007., 314 - 617.

koordiniranim istraživanjem antičkog naselja i naslijeđa na prostoru Centra i uopće istočnog dijela Sarajeva. U slučaju da se takva istraživanja budu izvodila, prioritet bi bio obratiti pažnju na mogućnost postojanja kontinuiteta prapovijesnih i protohistorijskih naseobinskih kompleksa – antičkih naselja. Poseban problem bi predstavljalo istraživanje šireg pojasa Gornjeg Kotorca, iako ne bi trebalo isključivati u budućnosti realizaciju ovog projekta.

Zaključak

Sarajevo nije nastalo *ex nihilo*, niti se može smatrati da se naseobinski, sjedilački, urbani način života pokrenuo tek od sredine XV. st. Naprotiv, i taj period predstavlja samo jednu od faza razvitka Sarajeva, kada ono dobiva i na kvantitetu i na kvalitetu života. Sličnu novu fazu razvoja (naravno u znatno većim opsezima, dimenzijama i brzini razvitka) imamo i u periodu od 1945. do 1990. god. Naseobinska kultura Sarajeva postoji već više hiljada godina, samo različito nominirana (možda kao i He...dezitijatski kastel i Katera, a sigurno kao Akvis, naselja župe Vrhbosne, Sarajevo), s različitim kvalitetima i kvantitetima postojanja i razvitka, opsezima i načelima opstojnosti, modalitetima naseljenosti i tipu naselja. Ali i pored tih različitosti, to je jedna kontinuirana razvijena, prepoznatljiva, priznata i poštovana naseobinska kultura. Sarajevo s početka XXI. st. je samim tim samo jedna od faza sjedilačke naseljenosti koja je, nesumnjivo, naslonjena na ranije fazne nadogradnje sarajevskog područja počevši još od neolitika. A da bi se shvatilo to Sarajevo s kraja XX. st. i početka XXI. st., i da bi se pripremilo za novu, razvijeniju faznu nadogradnju Sarajeva, potrebno je proniknuti i u te ranije faze i nadogradnje. Radi svega toga, smatram da je esencijalno potrebno da znanstvene i obrazovne institucije zajedno pokrenu opsežan i ambiciozan projekt istraživanja predosmanskih faza naseobinske kulture Sarajeva, kako bi se dobila kvalitetna i svestrana sinteza, a koja bi istovremeno bila dostupna javnosti. Postojanje takvog projekta i sinteze proizašle iz njega bi, nesumnjivo, podiglo relativno nisku svijest stanovništva o prošlosti prostora na kojem živi, a uvjetovalo bi i mogućnosti daljeg razvitka Sarajeva. A istraživanje gradinske faze Sarajeva, kojoj pripada i vrijeme ilirske samostalnosti, do danas prilično zanemareno, u tome kontekstu predstavlja i prioritet. ■

Spisak gradina:**Stari grad:**

1. Gradac, Hodidjed: Mandić, 1927, 10-11; L. Fekeža, Neobjavljeni izvještaj sa iskopavanja iz septembra 1981. god. na lokalitetu Gradac - Hodidjed
2. Gradina Čavljak, Hreša: Arheološki leksikon, Tom III, 1988, 46, čl. L. Fekeža
3. Velika Gradina, Faletići: (riječ je, ustvari, o dvije gradine koje su međusobno vezane), Arheološki leksikon, Tom III, 1988, 47, čl. L. Fekeža
4. Gradina, Donje Biosko: Arheološki leksikon, Tom III, 1988, 44, čl. L. Fekeža
5. Fortica: Ćurčić, 1908, 375-378; Ćović, 1965, 34; 79-82
6. Obhođa: Ćurčić, 1908, 365-367
7. Gradac, Bistrik: Ćurčić, 1908, 365

Centar:

1. Gradina, Mrkovići: Ćurčić, 1908, 367
2. Kokorevac, Nahorevo: Ćurčić, 1908, 367-368
3. Gradac, Nahorevo: Ćurčić, 1908, 367
4. Nasebinski kompleks Zlatište – Debelo Brdo – Soukbunar: Fiala, 1889, 92-93; Isto, 1890, 212-220; Isto, 1891, 424-431; Isto, 1894, 107-140; Isto, 1895, 123-137; Isto, 1896, 97-107; Ćurčić, 1908, 364-365; Sergejevski, 1947, 39-40; Ćović, 1976, 75, 78, 98; 193-194; Isto, 1976 A, 105-115+Tbl.I-III; Isto, 1983, 170-182; Isto, 1983 A; Isto, 1983 B, 390-412; Isto, 1987; Sakellarakis-Marić, 1975, 153-156; Arheološki leksikon BiH, Tom III, 1988, 42

Novi Grad:

1. Gradac, Dvor: Skarić, 1937, 22; 26
2. Rečica, Rečica: Skarić, 1937, 22

Vogošća:

1. Gradina, Lokve: Mazalić, 1950, 409

2. Grad, Svrače: Mandić, 1933; Korošec, 1943, 56-60; Čović, 1965, 87-89; Perić, 2002, 188

Ilidža:

1. Gradina, Blažuj: Arheološki leksikon BiH, Tom III, 1988, 44, čl. L. Fekeža
2. Rogoš, Blažuj: Radimsky, 1892, 225-226
3. Gubavac, Vrelo Bosne: Arheološki leksikon BiH, Tom III, 1988, 47, čl. L. Fekeža
4. Mala Gradina, Zenik: Arheološki leksikon BiH, Tom III, 1988, 51, čl. B. Čović
5. Velika Gradina, Zenik: Skarić, 1937, 26; Čović, 1983 B, 392; 396; Marijanović, 1984, 89-96
6. Gradac (Ilinjača), Gornji Kotorac: Ćurčić, 1908, 364; Korošec, 1940, 77-81; Benac, 1963, 25-31; Čović, 1965, 73; 79; 84; Čović, 1966, 9-17; Ferjančić, 1959, 58, Čače, 1998, 27-28
7. Gradina, Hrasnica-Lasica: Bajo, 1974, 45; 57, 60; 65 ■

Bibliografija

Kratice

ANUBiH - Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo

CBI - Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo

GZM - Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo

HAZU - Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

N. S. - Nova serija GZM od 1945. sv. I - VIII; od sv. IX (1954. god.) naziva se N. S.

Arheologija (izdanje Glasnika Zemaljskog muzeja posvećeno arheologiji), Sarajevo

PJZ - Praistorija jugoslavenskih zemalja, Tom I - V, glavni urednik Alojz Benac, Sarajevo:

ANUBiH, CBI

SANU - Srpska akademija nauka i umjetnosti, Beograd

SKA - Srpska kraljevska akademija, Beograd

Literatura

ARHEOLOŠKI LEKSIKON BIH, Tom (broj toma), 1988.: *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom I - III; Mape 1-4; Sarajevo: Zemaljski muzej

BAJO 1974.; I. Bajo, Karta arheoloških nalazišta u okolini Sarajeva, *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva IV*, Sarajevo, 43 - 68

BENAC 1963.: Alojz Benac, Gradac Ilinjača kod Kotorca, *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva I*, Sarajevo, 25 - 31

ČAČE 1998.: Slobodan Čače, Promjene u naseobinskom sustavu kasnorimske Dalmacije. Tragovi u toponimiji. *Folia onomastica Croatica*, Zagreb: HAZU, Razred za filološke znanosti, 23 - 40

ČOVIĆ 1965.: Borivoj Čović, Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni, *GZM N. S. Arheologija XX*. 27 - 145 + Prl. 2

ČOVIĆ 1966.: Borivoj Čović, Novi podaci o praistorijskom naselju "Gradac" kod Kotorca, *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva, II*, Sarajevo, 9 - 17

ČOVIĆ 1976.: Borivoj Čović, *Od Butmira do Ilira*, Sarajevo.

ČOVIĆ 1976. A.: Borivoj Čović, Metalurška djelatnost vučedolske grupe u Bosni, *Godišnjak ANUBiH, knjiga XIII, CBI knjiga 11*. 105 - 115 + Tbl. I - III

ČOVIĆ 1983.: Borivoj Čović, Regionalne grupe ranog bronzanog doba, *PJZ IV - bronzano doba*. 114 - 190

ČOVIĆ 1983 A.: Borivoj Čović, Srednjobosanska kulturna grupa, *PJZ IV - bronzano doba*. 433 - 457

ČOVIĆ 1983 B.: Borivoj Čović, Prelazna zona, *PJZ IV - bronzano doba*. 390 - 412

ČOVIĆ 1987.: Borivoj Čović, Srednjobosanska grupa, *PJZ V - željezno doba*. 481 - 528 + Tbl. LI - LIII

ČURČIĆ 1908. : Čurčić Vejsil, Prehistoričke utvrde oko Sarajeva, *GZM, XX, 3*, 363-381 + Tab. I-II,

FERJANČIĆ 1959.: B. Ferjančić.: Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije. Tom 2, SANU, VII-XII, 1-98 (*Posebna izdanja CCCXXIII, Vizantološki institut 7*), Beograd.

FIALA 1889.: František-Franjo Fiala, Nova predhistorijska naseobina kod Sarajeva, *GZM, god. I, sv. 2*. 92 - 93

FIALA 1890.: František-Franjo Fiala, Prehistorijski nalazi na Soukbunararu kod Sarajeva, *GZM, god. II, sv. 2*. 212 - 220

FIALA 1891.: František-Franjo Fiala, Prehistorijska istraživanja na Soukbunararu kod Sarajeva u godini 1891, *GZM, god. III, sv. 4*. 424 - 431

FIALA 1894.: František-Franjo Fiala, Jedna prehistorička naseobina na Debelom brdu kraj Sarajeva, *GZM, god. VI, sv. 1*. 107 - 140

FIALA 1895.: František-Franjo Fiala, Izvještaj o iskopinama na Debelom brdu kod Sarajeva god. 1894, *GZM, god. VII, sv. 2*. 123 - 137

FIALA 1896.: František-Franjo Fiala, Izvještaj o prekopavanju na Debelom brdu kod Sarajeva, *GZM, god. VIII, sv. 1*. 97 - 107

KOROŠEC 1940.: Josip Korošec, Bericht über die bisher unveröffentlichten vorgeschichtlichen Funde auf der Gradina „Gradac“ bei Kotorac, *GZM sv. 1 god. LII*. 77 - 81

KOROŠEC 1943.: Josip Korošec, Noviji neobjavljeni predmeti predpoviestne zbirke (Nekoliko novih nalaza sa gradine „Grad“ iznad Semizovca), *GZM, god. LIV*: 51 - 59

MANDIĆ 1927.: Mihovil Mandić, Arheološke crtice iz Bosne, *Starinar SKA, III, ser IV, 1926-1927*, 9 - 13

MANDIĆ 1933.: Mihovil Mandić, Prehistorijski nalazi prigodom rekognosciranja u okolici Kaknja, Semizovca i Novog Šehera kod Žepča, *GZM, god. XLV, sv. 2*. 1 -6 + Tbl. I - III

MARIJANOVIĆ 1984.: I. Marijanović, Rimska nekropola sa spaljenim pokojnicima u Zeniku kod Rakovice, *GZM, N. S. Arheologija, XXXIX*. 89 - 96

MAZALIĆ 1950.: Đoko Mazalić, Semizovac i okolina. Arheološke bilješke. *GZM N.S. IV-V*. 403 - 410

MESIHOVIĆ 2007.: Salmedin Mesihović, *Dezitivati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba*, (rukopis doktorskog rada), Zagreb.

PERIĆ 2002.: Slaviša Perić, O problemu sahranjivanja u gornjem toku rijeke Bosne tokom bronzanog i gvozdеног doba, Zbornik Alojza Benca, *ANUBiH, knj. XXXII, CBI knj. 30*. 179 - 197

RADIMSKY 1892.: Vjenceslav (Vaclav) Radimsky, Arheološke crtice, *GZM, god. IV, sv. 3*. 221 - 230

SAKELLARAKIS-MARIĆ 1975.: J. A. Sakellarakis - Z. Marić, Zwei fragmente mykenischer Keramik von Debelo brdo in Sarajevo, *Germania*, Berlin. 153 - 156

SERGEJEVSKI 1947.: Dimitrije Sergejevski, Arheološki nalazi u Sarajevu i okolici, *GZM, N. S. Društvene nauke, sv. II*. 13 - 50

SKARIĆ 1937.: Vladislav Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do Austro-Ugarske okupacije*, Izdanje opštine grada Sarajeva.

Salmedin Mesihović

PREHISTORIC AND PROTO-HISTORIC FORTIFICATIONS IN SARAJEVO

The paper entitled “Prehistoric and Proto-historic Fortifications in Sarajevo – Their Meaning, Level of Research and Potential for Future Research” is based on an examination of the fortification culture in the inner area of Sarajevo and how it became an urban area of the Mediterranean type following the establishment of Roman rule. Several dozen fortified settlements have been registered

in the inner area of Sarajevo, which had existed from Neolithic until Roman times. Some of them were of particular importance for the local population and were in existence for a long time. This is so, first of all, in relation to the settlement complex of Zlatište – Debelo Brdo – Soukbunar, which was of great importance for the entire region of Upper Bosnia. Its existence can be proved for a period of almost two thousand years, serving as economic, cultural, and probably political centre of Upper Bosnia. It could also be linked with epigraphic sources confirmed by the existence of the *Dezitiyan* people of Illyrian origin. This paper argues that the inner area of Sarajevo was a settled area for several millennia, manifested under different names in different periods.